

SPECTACOLUL DE TEATRU – O „OGLINDIRE DIALOGICĂ“

Sabin Sabados

Într-o perioadă în care problematizarea, subiectivizarea și relativizarea artelor spectacolului de teatru se acutizează tot mai vizibil, Radu-Silviu Olăreanu îl invită pe cititor să descopere nuanțele procesului de „oglundire dialogică“, proces care se stabilește atât între actor și spectator, cât și între diferitele „formule“ de interpretare scenică. De ce „oglundirea dialogică“? Pentru că, aproape constant, în arte, în general, și în teatru, în particular, se rostește și se reprezintă, se receptează și se interpretează prin intermediul dialogului, prin forma predilectă a ceea ce Mihail Bahtin numea manifestarea polifonică a creației. Mai mult, în arta scenică, se reflectă, ca într-o conversație mută, acel *ceva* care nu poate să fie articulat, și care, prin chiar faptul că eludează formele de comunicare consacrate, păstrează în sine nealterate virtuțile de primă categorie ale dialogului. În artele spectacolului de teatru, procesul de comunicare este dublat la tot pasul de cel al oglundirii.

Preocupat să surprindă cât mai bine „reflexul comunicării prin oglinda artei actorului“, autorul ne propune, cu prilejul acestui nou volum al său, fuziunea a două procese: cel de comunicare și cel de oglundire, dincolo de convergența ori divergența acestora, dincolo de controversa dramatică pe care o conservă. Cercetate individual, aceste procese urmăresc aflarea adevărului, însă atunci când cele două sunt unificate într-un tot unitar, pe care l-am putea numi metaforic „oglundire dialogică“, din posibilă, aventura, împărtășită de cunoaștere, devine concretă și actuală. În fapt, notează autorul, este vorba de o interacțiune contextualizată în care „întâlnirea cu adevărul exprimat ne aduce imediat în preajma frumosului trăit“ (p. 8).

Sub fizionomia eseului, cele 14 capitole ale cărții adună, cu minuție și pricepere, câteva dintre elementele și coordonatele care ghidează comunicarea – comunicarea artistică și, în egală măsură, cea umană. Desigur, dominantă este perspectiva actorului. Un actor deloc îndepărtat de condiția existenței umane. Cu alte cuvinte, Radu Olăreanu nu ne vorbește de pe pozițiile unei arte înstrăinate de grijile ultime ale ființei, ci din perspectiva omului care nu știe și care nu poate să trăiască decât în și prin cunoaștere. Dacă, pentru autor, adevărul și frumosul conviețuiesc într-o „ogîndire dialogică“ este pentru că ambele categorii și procese definesc atât ființa, cât și creația. Accentul este pus pe mijloacele și canalele comunicării, cum este, de exemplu, comunicarea prin poveste, adică prin întâmplări care au amprentat memoria afectivă și care mută, pe negândite, analiza de la cel care rostește spre cel căruia îi este destinat mesajul.

Cercetate împreună, cele două procese amintite prezintă o serie de nuanțări ale relației dintre scenă și sală. Dinamica acestei relații apare ca o manifestare firească, aproape organică, urmare a unei fericite întâlniri dintre actor și spectator, pusă sub semnul teatrului sau, mai bine, al teatralității. Autorul are privilegiul de a se putea regăsi într-o postură ambivalentă, a actorului (sau a regizorului) și a spectatorului, dar nu o putem neglija nici pe cea de analist, izvorâtă din activitatea sa didactică, în măsura în care Radu Olăreanu este în permanență preocupat de cultivarea talentului studenților săi. Sprijinindu-se pe o vastă experiență acumulată pe parcursul carierei profesionale (de la catedră, dar și născută din creația sa artistică), Radu Olăreanu reușește să surprindă cu multă abilitate în paginile volumului *Reflexul comunicării prin ogînda artei actorului* tocmai acele detalii care adesea pot face diferența în crearea, iar mai apoi în receptarea adecvată a unui spectacol de teatru. O astfel de nuanță semnificativă este, de exemplu, ceea ce el numește „«trauma» emoțională“, acea „suferință“ care „[...] lasă semne adânci în ființa noastră și pe măsura trecerii timpului, devenim atât de bulversați interior, încât nu mai putem recunoaște cu adevărat stările și semnalele bune care vin către noi din exterior“ (p. 107). Pentru autor, narațiunea creației dramaturgice, iar mai apoi

transformarea acesteia în gest și acțiune sunt dependente de compoziția scenică, compoziție în care intră tot ceea ce memoria poate să rețină: culori, nuanțe, acțiuni etc. Imaginea – reconfigurată și apropiată de cel ce o privește – devine un câștig propriu, pentru că nimic din ceea ce este reconfigurat de *unul* nu se aseamănă cu imaginea reconstituită de un *altul*. De aici, rezultă că deconstrucția și reconstrucția imaginii se fac în profitul comunicării, oferindu-i locutorului (sau interpretului scenic) beneficiul siguranței în exprimare, în rostire, în reprezentare. „Comunicarea înseamnă în definitiv cunoașterea unor realități“ (p. 20), scrie Radu Olăreanu. Nimic mai adevărat, în măsura în care realitatea de care ne lovim nu doar ne oferă informații pe care le gestionăm în raport cu ceea ce știm, ci ne stârnește și memoria afectivă, conferind imaginii pe care o întâmpină o substanțială calitate de participant activ la evenimente. În această ordine de idei, autorul ne vorbește adeseori în cartea sa despre emoțiile care însoțesc persoana aflată în postura transiterii unui discurs. Și nu pentru a sublima o realitate, altminteri binecunoscută, ci pentru a ne semnaliza că ea, emoția, poate fi considerată adjuvantul sau chiar însoțitorul de elită al celui care își spune sau își reprezintă povestea (actorul-personaj în cazul teatrului).

Responsabil în raport cu actul analitic, Radu Olăreanu este interesat de studiile de specialitate, însă nu pentru a ne oferi soluțiile altor cercetători, ci pentru a deschide căi spre interogarea atâtor și atâtor mijloace de comunicare, de transmitere a unui mesaj pertinent și aducător de sens. Interesant este faptul că, ori de câte ori discută despre mecanismele comunicării, autorul deschide numeroase trasee pe care locutorul le poate urma. Fiecare traseu este marcat prin borne de semnalizare a restricțiilor, dar și a libertăților care se ivesc. În analiza sa, Radu Olăreanu apelează atât la instrumentele analizei obiective, cât și – atunci când discursul interpretativ îi permite – la abordarea subiectivă a fenomenului comunicării. Ceea ce cu obstinție urmărește autorul este să vadă în ce fel poate satisface, prin creație și prin comunicare, așteptările spectatorului. Cum poate transmite un mesaj pertinent, coerent și, în egală măsură, încărcat de emoții. Pentru aceasta,

el dă numeroase soluții, venite din experiența sa bogată artistică, dar mai ales pedagogică. Celălalt, spectatorul, este garantul atingerii obiectivelor urmărite. Cuvintele, semnele, gesturile, tăcerile – toate împreună compun un angrenaj al expresiei scenice, ceea ce înseamnă că nu putem ocoli una sau alta dintre ele.

Ori de câte ori se apelează la procesul de „oglundire dialogică”, actorul și spectatorul (emițătorul și receptorul) investesc forță, frumusețe și o doză semnificativă de înțelepciune. Mai întâi, pentru a vitaliza și a anima arta teatrului, apoi, pentru a se recunoaște și, nu în ultimul rând, pentru a restabili legătura dintre om și om, dintre om și divin, dintre om și frumos. Demn de remarcat este faptul că acest proces presupune, în mod implicit, un schimb reciproc de energie și o specificitate a dinamicii artistice.

Pentru că este deopotrivă act de comunicare, dar și act de credință mărturisită în și prin expresie scenică, „oglundirea dialogică” se constituie într-o axă de referință artistică și estetică, în funcție de care actul devenirii personajului – în fond, al ființei – devine cuantificabil. Oglinda și procesul de oglundire, ca instrument și mod de comunicare, dar și ca referință a devenirii, îi deschide autorului prezentului volum perspectiva unei incursiuni analitice în planul imaginației, pentru a privi mai departe de orizontul cu care cotidianul ne-a obișnuit. Iată un dialog pe care-l putem traduce drept un veritabil „exercițiu spiritual”, de factură interioară, care se dorește a fi înfăptuit de fiecare dată în fața unei oglinzi. În acest volum, cititorul va descoperi că nu este vorba de o oglindă obișnuită, în sensul obiectului care permite propria recunoaștere a fizionomiei, a chipului *exterior*, cât mai degrabă de un proces de observare, de reflectare și de reprezentare a unui *ceva* ce nu poate să fie articulat în cuvinte. Altfel spus, este vorba despre acțiunea în sine, pe care procesul de oglundire o presupune. Cu atât mai mult, în arta actorului de teatru, unde avem de-a face, de fiecare dată, cu multiple *replici* care întrețin mecanismul dialogic. Este vorba, așa cum am spus, de o oglundire care se desfășoară pe multiple planuri și care face loc unor soluții inedite, atât în planul creației, cât și în cel al receptării fenomenului artistic. Astfel, spectatorul, prin

percepție și proiecție, prin identificare și distanțare (sau prin arătare și ascundere), ca să amintim doar câteva dintre direcțiile posibile de punere în lumină a specificității dialogului teatral, poate apropia spectatorul de natura sa intimă, adânc ascunsă în interiorul ființei. În accepțiune shakespeariană, „oglindea artei actorului de teatru“ devine una dintre cele mai pertinente oglinzi pe care actorul o pune înaintea spectatorului, pentru a-i deschide acestuia, pe de o parte, posibilitatea (auto)cunoașterii, pe de alta, calea elevării spirituale.

Așa cum am spus, cartea este scrisă de mâna unui eseist, care utilizează cu abilitate și responsabilitate pârgurile teoriei comunicării și ale semioticii, ale lingvisticii și ale psihologiei, ale eticii și ale spectacologiei. Radu Olăreanu privilegiază spectatorul, sau, mai exact, modul în care acesta „rescrie“, cu ajutorul memoriei și al spiritului, spectacolul de teatru. Și spunem spectatorul, pentru că interpretul, adică actorul, trebuie să facă mai întâi dovada că este un bun spectator. Unul apt să aleagă și să pună în comun, i.e. în relație, elementele necesare și vitale ale acțiunii scenice, în cele din urmă, pentru a-și imagina în forma artistică a re-prezentării. Pentru că imaginația înseamnă, ca să folosim cuvintele autorului, „suma evaluărilor concrete și corecte pe care emițătorul le-a făcut cu scopul precis de a îmbunătăți discursul, dar și de a crea și a recrea o atmosferă“ (p. 45). Ea se dovedește, încă o dată, indispensabilă procesului de „oglinzire dialogică“.

Radu-Silviu Olăreanu, *Reflexul comunicării prin oglinda artei actorului*, Iași, Editura Artes, 2021, 138 p.